

Ante MARIĆ, *Plaću li jeleni?*, Mostar, Naša ognjišta,
Knjižnica Naših ognjišta, knj. 224, 2017, 238 str.

Pavao Knezović
pknezovic@gmail.com

Neobično krasna priča o jednom hercegovačkom »derištu« koje je sebi utuvilo u glavu i neprestano optužuje svoga dida Marka, majku Šimu i braću Antu i Juru da su ga izdali, odnosno, što su ga teška srca 1917. godine stavili na onaj glasoviti popis gladne djece koji je napravio fra Didak Buntić, poduzevši s ostalom subračom preopasan pothvat, odvođenja gladne hercegovačke djece¹ »na prehranu« u Slavoniju. Radnja je ispričana iz perspektive dječaka Marka Solde koji je oličenje inata hercegovačkog, tvrdoglavosti, jake dječje umišljenosti i izrazite sticanosti.² Nedjelja, 9. rujna 1917. dan je odlaska u Slavoniju i tada Marko, srdit i ljut, majci veli: »'Kad sad oden, neću vas tit više nikad vidit. A ti znaš da vas sve volin. Volin ko sebe. I vi se mene odričete. Stavili ste me na popis.' – na što će ona shrvana bolju, jadom i čemerom: 'Nismo mi, sine, već glad, ljuta glad. Ona je tvoje ime stavila na popis« (str. 38).

Naracija je tipično franjevačka, ovaj put izvrsna, antologijskih je stranica obilje. Deskripcija likova je izrazito oskudna, valjda je odraz stvarnosti koju autor pripovijeda i vrlo oprezno, gotovo neprimjetno, navodi kronologiju događaja, koje se i ne pridržava strogo, jer je veoma vješto u »životopis« Marka Solde upleo i ispričao, ili barem natuknuo, sve važnije događaje prve polovice žalosnoga dvadesetog stoljeća, s dobro skrivenim aluzijama na sadašnjost. Veoma je zgodno sačuvao tradiciju bosanskohercegovačke franjevačke naracije. U momentima kad se udaljava od nje upada u smiješne, gotovo čudne situacije. Svi su mu likovi, bez iznimke, bili oni glavni ili sporedni, sasvim goli – ne spominje njihovu odjeću, jedino neka djeca imaju opanke, a na peronima je opazio čudnu mu »skupinu ljudi u nekim odorama, imaju na sebi velike trube i bubnjeve i sviraju« (str. 53); još je iznimka fra Didak, za koga kaže da ima habit.³ Ali kada spominje kipove svetaca detaljno ih opisuje, na primjer betonski Gospin kip.⁴ Objekte redovito opisuje, neke detaljnije, a neke spominje samo u osnov-

¹ »I fratar je šutio. Gledao je niz dječicu u redu. Sve kostur do kostura, avet do aveti« (str. 35).

² Sticati si – naljutiti se.

³ »Vrime nam biži! – povika fra Didak. Desnom rukom pokupi svoj habit te pred svima zakorači u samostan« (str. 21).

⁴ »Georg sjedi u svom vrtu pored Gospina kipa. Lijep je to kip. Doduše od betona, ali lijep, ima dušu. Blažena Djevica ima sklopljene ruke na prsima. Na njoj je duga, krasna haljina sa širokim

nim crtama s pomoću kojih čitatelj stječe zadovoljavajuću sliku o tom objektu. Spominjanje nekog detalja ovisi o ulozi ili važnosti objekta u konkretnoj radnji.

Mali je Marko doživio prvi pravi paradoks jer, kad su djeca došla na svoje odredište u Slavoniji, njegova imena nije bilo na popisu.⁵ A on je i dalje neprestano okrivljavao svoje što su ga stavili na popis za Slavoniju i time ga se, po njegovu uvjerenju, *de facto* »odrekli«. Ta misao je, čini mi se, jedina vrlo jaka konstanta koja se neprekidno ponavlja i tako povezuje raznovrsne, uglavnom tek nagoviještene teme i događaje kao što su Markovo udomljivanje, školovanje, ljubav i sl.⁶ Međutim, kako rekoh, njegova imena nije bilo na popisu, pa ga je župnik u Brodskom Stupniku dopisao na popis, a njega predao gospođi Eriki Šmit,⁷ koja je bila »čudno odjevena, drugačije od svih onih žena koje su do maloprije bile tu« (str. 67). S gospođom Erikom došao je Marko u kuću svojih udomitelja, a pored Gospina kipa u perivoju kuće čekao ih je gospodin Georg s kojim je Marko veoma brzo stvorio istinsko prijateljstvo, a osobitu su ulogu pri tomu imala dva Georgova konja, Vranac i Šargo, koji su bili najbolji i najjači u čitavom kraju. A i inače je Marko veoma iskreno i na osobit način poštivao gospodina Georga, najvjerojatnije zbog njegove taktičnosti i nepatvorene, iskrene i otvorene ljubavi prema tom malom tvrdoglavom Hercegovcu. Neprestano je Marko mislio na svoje u Hercegovini i obavljao tekuće poslove u Slavoniji – autor vješto prepliće te radnje. Od vremena do vremena gospođa ga je Erika, koju je Marko, na njezin zahtjev, zvao teta Erika, nastojala nagovoriti da piše svojim u Hercegovinu, ali je on u tome bio odrješit i ljutito bi joj odgovorio: »Kome ću pisati? Ja nemam nikoga. Oni za koje san mislija da su moji, izdali su me i prodali kao braća Josipa. Stavili su me na popis i tako me dali tamo nekin tuđin ljudima« (str. 65).⁸

Ubrzo se navikao Marko na dobro što su mu ga s nepatvorenom ljubavlju neprestano iskazivali i Georg i teta Erika, koji su bili folksdijčeri.⁹ Kuća, a i imanje, Šmitovih bili su najsređeniji i najbolji u cijelom mjestu, a i najbogatiji. Marku su se osobito sviđali Georgovi konji Vranac i Šargo, koje je on svakodnevno ponosno vodio na pojilo.

Autor je mnoge teme samo spomenuo, neke tek dotakao i nagovijestio, a u njima je pravo izobilje emotivnih epizoda koje se zrcale na pozadini turbu-

pojasom, a na njezinim su stopalima ruže. Na njezinim je rukama krunica. Gleda te iskrenim i svetim očima i kao da ti uvijek govori da te voli, da te ima u svom srcu, i da te preporučuje svome Sinu« (str. 48).

⁵ »I na kraju, kad su pročitali svu djecu, Marka nisu pročitali. Sam je Marko s djedovim koferom u ruci stajao na trgu, gdje je do maloprije bilo mnogo djece« (str. 67).

⁶ Kolika je Markova tvrdoglavost i opsjednutost idejom da su ga njegovi izdali i prodali kao braća Josipa vidi se otud što to, u raznim varijantama, spominje čak 23 puta (od 65. do 232. stranice).

⁷ »I u onom prstenu nije bilo više nikoga do jedne jedine žene. Ona je mirno stajala... – Dobro je rekao moj Georg: 'Dat će Bog, Erika.' Šaptala je sebi u bradu žena i gledala toga malenog dječaka s malenim kožnim koferom u rukama« (str. 67).

⁸ Marko je rabio više varijanti s istim značenjem: »Ja u Ercegovini nemam nikoga, teta Erika, nikoga!« (str. 82).

⁹ »Koliko god Marko bio ljut na Slavoniju i koliko god mu je u srcu tužila napuštena Hercegovina i njegov Široki Brijeg, svaki mu je dan u obitelji Georga i Erike bivao ljepšim« (str. 80).

lentnih povijesnih zbivanja prve polovice nesretnoga dvadesetog stoljeća (koje čvrsto povezuje glavni junak u svim svojim životnim dobima: kao dječak, mladić, zreo čovjek i osijedjeli starac) i neprestano optužuje svoje da su ga izdali stavljajući ga na popis za Slavoniju. Zahvaljujući mjesnom župniku uspostavljena je komunikacija između obitelji Soldo na Širokom Brijegu i Marka, odnosno njegovih udomitelja Georga i Erike Šmit.¹⁰

U čitavom romanu osobito mjesto i ulogu ima fra Didak Buntić i povodom njegove iznenadne smrti autor je izradio prekrasnu ikonu toga jedinstvenog hercegovačkog franjevca.

Ljubavi između Marka i Marije autor se sasvim površno dotiče za vrijeme njihova školovanja, a na koncu, nakon školovanja, opisuje njezino manifestiranje putem čudnog događanja – Markova bijega u Dilj-goru – a završetak je tipično patrijarhalan: prošnja mladenke i tijekom same svadbe. Očito se autor u tim poslovima ne snalazi i nema iskustva. Veću je pažnju posvetio prodaji konja, jer su prijašnji Vranac i Šargo ostarjeli, i kupovini novih koje su također nazvali Vranac i Šargo, a koji su, kao i prijašnji, bili najbolji i najjači u selu.¹¹ I dok je Marko sav bio zanesen krasotom novih konja, pri susretu s Marijom ona je nakon kratkoga razgovora briznula u plač. I kad se on nije mogao dosjetiti razlogu tako silnog Marijina plača, ona mu je rekla: »'Ti kao da nemaš jezik za mene, o meni samo šutiš...' Marko će na to: 'Imam jezik, vidiš da imam, što bih trebao s njim...?' Odgovori mu na to Marija: 'Pa reci da sam lijepa, da ti se sviđam...'« (str. 170). Razvidno je kako se Marko bojao očitovati svoju ljubav koja je bila silna i jaka, a skrivao ju je, jer se bojao da će je izgubiti.¹² I eto slavi se raskošan, po slavonskom običaju, svadbeni pir. Tu je napokon i Ivan Musa kao

¹⁰ »Sutra je oko podne pred Ivanovom kućom stajao poštar i vukao veliki paket. Ivan je i sva njegova čeljad izišli pred kuću i s nevjericom gledali u poštara i paket. – Što buljite ko da ste vuka ugledali? Ivane, ajde potpiši pa da ti predan. Oteglo mi ovo ruke od pošte s Čemera do vaše kuće, ne pitaj. – Evo, evo, polako, brate. Oklen nama paket? – Iz Slavonije. Iz Brodskog Stupnika. Šalje Georg Šmit. Čeljad su se samo zgledala. Očekivali su u paketu pismo, ali ga nisu našli. A paket je bio prepun svega. Najviše kobasica i suhoga mesa. I brašna. I kolača. Ni traga od Marka, ni ceduljice, ni slovca. Ali ga je u svem pristiglom bilo do mile volje. Sav je paket mirisao na njihovo dijete. Ivan je odmah pred svom čeljadi izmolio molitve za Georga i Eriku i svoga Marka. I odmah je uzeo karte i olovku. Sjeo je za stol i počeo pisati pismo. Kad je on završio, onda je svoje rekla majka Šima, a Ivan zapisao, a svojom su ga rukom pozdravila braća Ante i Jure. Pismo je stavio u kuvertu, zalijepio je i na kuverti napisao Georgovo ime i njegovu adresu. Ujutro ga je odnio u Čemer i predao na poštu« (str. 104-105).

¹¹ »Opet će Grga u Brodskom Stupniku imati najjače konje. Grga i njegov Marko. To već svi tako govore, i to mi niz dušu teče ko lóza, moj Markane« (str. 169).

¹² Na Dilj-gori došao je jelen k Marku. »I Marko mu je sve ispričao. I što ga muči. I kako nije imao snage reći svojoj Mariji da je voli, bojeći se da će to biti kraj. Zatim veli sebi: 'Jer sve što sam volio, nije više moje.'« (str. 173). Nakon toga priznaje i veli Mariji: »Marija, bojao sam se ovog trenutka. Moram ti reći. Sve što sam volio, više nemam. (...) Volio sam te i bojao se. Jer sve što Marko voli, to Marko izgubi. To Marko više nema. A tebe želim. Želim da si moja. Samo moja. I strah me da te ne izgubim. Da te ne izgubim ko djeda, ko majku, braću, ko fra Didaka, Hercegovinu, svoje selo, svoj Široki. To više ne bih preživio. Zato sam se bojao reći. Bojao sam se ovoga ko svoga odlaska iz Hercegovine. Marija, volim te. Volim te do neba« (str. 177).

kum, koji sad ne drži za ruku Marka već svoju Jelenu, a Marko je čak i na svadbi, kako veli Marija, »malko svoj« i zbog toga njoj još draži.

Cijelo vrijeme Marko prati i događanja u Hercegovini, osobito u svojoj obitelji. Komunikaciju između Slavonije i Hercegovine vode nevjeste Marija i Iva, a ponekad i braća. Marko pomno pročita i spremi u mali didin kofer svako pismo od njih, a posebno ga je dirnulo ono u kojem javljaju da mu je preminuo otac i vijest o prijenosu zemnih ostataka fra Didaka i njihov pokop u širokobriješkoj crkvi. Tako autor neprimjetno stiže u četrdesete godine dvadesetoga stoljeća. Ne prešućuje osnutak Nezavisne Države Hrvatske za koju veli kako »nikad na zelenu granu. U ratu osnovana, s ratom će i skončati« (str. 211). Nasuprot tomu, veliku pažnju autor posvećuje neposrednim posljedicama: Marko Antin je bio mobiliziran i završio u četveroredu, a Georg i Erika su morali napustiti svoju kuću. Kad se Marko zainteresirao što će biti s njima »komandir se mašio prema revolveru, koji mu je bio za pojasom te će Marku oštro: 'Marko, skloni se, ako ti je glava mila! A, Georg i Erika, s nama! Idite svome Hitleru. Nije vam mjesto u Titovoj slobodnoj zemlji...'« (str. 213).¹³ Nakon toga Marko i Marija nisu više nikada vidjeli Georga i Eriku.

Pored njihove kuće vodio je put kojim su danima i noćima išle kolone ljudi u križnom putu i vojnici svrstani u četverored. »Marko je noći i noći provodio uza svoj prozor i gledao tu strahotu« (str. 212). Da bi neprimjetno pomogao ljudima iz tih kolona Marko je namjerno uvečer ostavljao odškrinuta ulazna vrata i vrata od štale. Često su se jasnici iz kolona krili kod Marka dok bi trajala opasnost. Slučajno su se jedne noći u Markovu štalu sakrila četvorica vojnika sa Širokog Brijega, a jednom od njih Marko je bio stric. Veliku opasnost komuniciranja s bjeguncima, prati silna nježnost i tankoćutnost u pripovijedanju. Da je Marko bio veoma sretan sasvim je normalno. Tek kad su prilike dopustile Marija je pisala u Hercegovinu da se kod njih nalazi Marko Antin koji je zbog neprilika u novoj državi, za svaki slučaj, proveo nekoliko godina u svoga strica Marka u Slavoniji. Kad se Marko Antin vratio kući u širokobriješko selo bio je sretan jer ga je tu čekala njegova Jela, pa se, najvjerojatnije, oženio odmah po dolasku.

Marko Soldo, koji je 1917. godine stigao u Brodski Stupnik, napokon će popustiti.¹⁴ U Hercegovini na Širokom Brijegu 1945. godine događali su se doista nevjerojatni događaji čiji su glavni akteri bili upravo »osloboditelji« partizani. U silnom mnoštvu događaja, koji se ne mogu svrstati među normalna događa-

¹³ »Marko je panično trčao oko komandira i za svakim od vojnika i molio za njih. U jedmom mu je trenutku Georg prišapnuo: 'Marko. Idi svojoj djeci. Moja kuća je tvoja. Čuvaj je. I Gospu, Marko! – Hoću, moj dobri oče.' – Oslovio je još jednom komandira, a on je stalno rukom hvatao revolver. Jedan mu je od vojnika prišao, kao ovlaš, i prosiktao: 'Marko, luđače, idi kući dok ti je glava na ramenima!'« (str. 215).

¹⁴ »Ostao je Marko u Brodskom Stupniku do iza pedesete. A onda kad je režim popustio, kad po selu nisu više izvlačili ljude i strijeljali ih tu, odmah na kućnom pragu, pred roditeljima, ženom i djecom, došao je Marko na Široki Brijeg. I brzo se oženio. Jer njegova ga je ljubav čekala« (str. 231).

nja i autor se sam izgubio u njihovu iznošenju.¹⁵ Partizani su tih dana počinili mnoga svetogrđa i normalnu čovjeku neshvatljiv i nezamisliv zločin od kojega se neki dijelovi ne smiju ni u prikazu prešutjeti:

»Ustao je i kroz glavna crkvena vrata izišao pred crkvu. Gleda stari hrast, a i on, gol, bez ijednoga lista, gleda u fra Mirka. I šute obojica. Pošao je ispred samostana, pa niz brijeg u samostanski vrt. I ni sam ne zna kako, nađe se pred skloništem. Zatrpan ulaz, onaj sa sjevera, pamti mu strme i kamenite stube i zaslon u grubom betonu. Sve je to sad zatrpano, a na stubama su pod tom crvenicom ubijena i spaljena sva braća. Pred ulazom kržljivo i prelomljeno stablo jabuke i nekoliko grmova šimšira. Zaobišao je zatrpani ulaz skloništa i strminom se voćnjaka spustio do južnog ulaza. I njega su zatrпали. Od ulaza je ostao samo vrh litice, koji je ulazu bio kao ovratnik. Opet je kleknuo. Nije osjetio tvrdoću smrznute zemlje dok je klečao. Nije znao je li se to molio, što je molio, kako je molio, nije osjetio ni vrijeme ni prostor. Mačak je mirno kraj njega sjedio i samo ga gledao« (str. 217).

I jedne večeri 1971. godine, dok je Marko bezbrižan sjedio pored onog kipa Blažene Djevice Marije, zaskoči ga Marija: »Ja mislim, Marko, da je vrijeme da ti meni pokažeš tu svoju zemlju Hercegovinu?!« Marko joj odgovori: 'I ja mislim, ljube moja, da se vrijeme ispunilo« (str. 233). I tada su svi Solde iz Brodskoga Stupnika posjetili širokobriješki kraj.¹⁶ U širokobriješkoj crkvi »sve je ovo djed Marko ispričao svome unuku Marku na fra Didakovu grobu« (str. 234), potom su se na groblju pomolili za svoje, a Marko nije propustio zgodu da pokaže svoj stećak na kojem se jelen bori do zadnjeg daha i usput ispričao događaje s jelenom na Dilj-gori.

Umjesto postojećega naslova, kad se ima u vidu sve što je autor čitatelju iznio u ovoj nevjerojatno dojmljivoj priči o zbivanjima od 1917. do 1971. godine, posluživši se dječakom Markom i njegovim poimanjem svijeta koje s njim sazrijeva, dakle umjesto upita upućenoga nepoznatu subjektu, mogao je autor kao naslov staviti rečenicu koja se već nalazi u romanu: »Veliki križ patnje i muke jadnoga hercegovačkog puka i dosjetljivost njihova fratara, njihova fra Didaka, da bi ih spasio« (str. 232), jer je to sadržaj romana.

Fra Ante Marić, član Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije, i ovim je romanom kao i u nizu pripovijetki, drama, igrokaza i drugoga, značaki i vrsno oslikao dio hercegovačke povijesti prožete franjevačkom prisutnošću. Osobito sustavno to čini u provincijskom nakladničkom nizu RECIPÉ koji je pokrenuo 2007. godine, a kao njegov glavni urednik vrlo uspješno obrađuje kulturno i književno djelovanje hercegovačkih franjevaca.

¹⁵ Takvo stanje se najbolje očituje u čestom ponavljanju istih činjenica, npr. »Gimnazija tuguje spaljenim ulaznim vratima bez svojih profesora fratara i đaka. Svi su joj prozori razbijeni. (...) Gimnazija tužna i spaljena. Preparirane životinje su na Nasipu, razbacana učila, gimnazijski muzej devastiran i uništen« (str. 216).

¹⁶ »Marko i Marija, njihov sin Ante sa svojom obitelji, i sin Jure sa svojom obitelji, i njihova kći Šima, cura kao iz priče, svi su krenuli put Hercegovine« (str. 233).